

DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2023-83-18>
УДК 338.054.23

Тульчинська С.О.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки та підприємництва,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Солосіч О.С.

аспірант кафедри економіки та підприємництва,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Tulchynska Svitlana, Solosich Oleksandr

The National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

PROBLEMS OF ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF BUSINESS ENTITIES UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL LAW

Дана стаття присвячена дослідженню проблематики поточного стану функціонування та розвитку процесів забезпечення економічної безпеки підприємницьких утворень в контексті глобалізованого розвитку економічних систем, та ідентифікації ключових проблем функціонування вітчизняних безпекових систем в умовах воєнної економіки та дії правового режиму воєнного стану. У статті надано ґрунтовний аналіз описових показників, що характеризують актуальні тенденції у сфері економічної безпеки в глобальному вимірі на прикладі базових макроекономічних та монетарних показників розвитку світової економіки, наведено порівняльну характеристик динаміки їх зміни у прогресивних країнах світу. Здійснено систематизацію та обґрунтування ключових проблем забезпечення ефективної безпекової політики вітчизняними підприємствами в умовах воєнного стану.

Ключові слова: економічна безпека, безпека, підприємництво, економічна безпека, підприємств, воєнний стан, воєнна економіка.

This article is devoted to the study of the problems of the current state of operation and development of the processes of ensuring the economic security of business entities in the context of the globalized development of economic systems, and the identification of key problems of the functioning of domestic security systems in the conditions of a military economy and the operation of the legal regime of martial law. The article provides a thorough analysis of descriptive indicators that characterize current trends in the field of economic security in the global dimension, using the example of basic macroeconomics (dynamics of changes in global indicators of GDP, foreign trade relations, debt burden on the world economy, promising business expectations of market counterparties in the short and long term) and monetary (dynamics of inflationary processes, their comparative analysis, changes in the national policies of central regulators) indicators of the development of the world economy, the comparative characteristics of the dynamics of their changes in the progressive countries of the world are given. Systematization of the key problems in ensuring an effective security policy by domestic enterprises in the conditions of martial law, which include a decrease in business activity; physical destruction of infrastructural support for the implementation of functional processes of economic activity; deterioration of current indicators of the financial condition and growing need for additional borrowed funds; problems of relocation of enterprises; negative market expectations. The indicators of the dynamics of changes in the number of active business entities, the levels of indicators of the Ukrainian business activity, the quantitative levels of the predictive assessment of the damages caused during the full-scale armed aggression, the main trends of changes in the needs for financing and the growth of the cost indicators of economic activity, the efficiency and key limiting factors of the relocation process were analysed. (Its dynamics and results), current market expectations (generally and regionally).

Key words: economic security, security, entrepreneurship, economic security ensuring, enterprises, martial law, military economy.

Постановка проблеми. Функціонування підприємницьких суб'єктів у рамках сучасної національної та глобальної економічних систем, характеризується

процесами активних парадигмальних зрушень, як в контексті доходогенеруючих факторів організації господарських процесів, так і ціннісних координат,

які детермінують ключові засади економічної поведінки ринкових акторів

Незважаючи на наявність потужних рушіїв господарського розвитку підприємницьких суб'єктів, кон'юнктурне середовище сучасності характеризується високою нестабільністю, мінливістю та низькою прогнозованістю, що істотно обмежує потенціал бізнесу у частині ефективного планування та фінансування довгострокових проєктів внутрішнього розвитку, актуалізуючи тим самим питання дослідження дієвих інструментів розбудови системи управління економічною безпекою та забезпечення сталого безпекового розвитку. Лише поглиблює порушену проблематику сучасний стан вітчизняної економічної системи, у розрізі наслідків повномасштабної збройної агресії та тривалого функціонування економічної системи на засадах воєнної економіки. Слід зазначити, що окрім широкого кола економічних наслідків, не менш актуальними залишаються питання подальшого функціонування господарських систем, та коригування існуючих механізмів у вимірі безпекових стратегій. Виходячи з цього, особливої уваги з точки зору наукового пошуку, потребує питання дослідження поточного стану та ідентифікації найбільш вагомих безпекових проблем та потреб підприємницьких структур.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Активний науковий дискурс в сучасному академічному середовищі спостерігається навколо проблематики конструювання прикладного інструментарію протидії системним кризам та ризикам підприємницької діяльності, що формує собою окремий напрям досліджень у сфері економічної безпеки підприємництва. Потужний теоретико-методичний базис наукових досліджень у даній сфері представлений роботами, що аналізують питання формування внутрішнього механізму управління економічною безпекою підприємства, конкретних його елементів, особливостей інтерсуб'єктного взаємозв'язку у межах екзогенного та ендогенного середовища підприємницької структури, специфіку інструментального забезпечення безпекового управління тощо. За даним напрямком варто відзначити праці вчених, що заклали теоретичну основу реалізації подальших наукових досліджень за даним напрямком, а саме Бланк І., Васильців Т., Данілова Е., Єрмошенко М., Ілляшенко О., Козаченко Г., Легомінова С., Малик О., Пономарьов В., Сахацький М., Сосновська О., Шваб Л., Шлемко В., Яремко І.

Враховуючи широкий спектр наукових праць у сфері дослідження організаційних аспектів забезпечення реалізації внутрішньої безпекової політики господарюючих суб'єктів, попри все, недостатньо дослідженими залишаються аспекти ідентифікації проблем принципово нового типу,

втілених в об'єктивізації військових загроз та виникнення їх в умовах сучасної парадигми соціально-економічних зв'язків та специфічних особливостей вітчизняної економічної системи, які формують перед підприємницькими утвореннями виклики нового рівня.

Метою даної статті є аналіз поточного стану розвитку процесів забезпечення економічної безпеки підприємницьких суб'єктів в умовах глобалізованого розвитку економічних систем, та ідентифікація специфічних проблем функціонування вітчизняних безпекових систем зумовлених тривалою дією режими воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Одним із найбільш комплексних показників, що дозволяє узагальнено оцінити потенціал національних економічних систем до перспективного росту або скорочення є ВВП. Аналіз динаміки зміни даного показника у глобальному розрізі виявляє низку загрозливих тенденцій, зокрема слід зазначити, що прогнозований ріст глобального ВВП у 2023 році очікується на рівні 2,9%, що вказує на його часткове скорочення порівняно з 3,3% у 2020 році, разом з тим, прогнозований приріст даного показника у 2024 року складає 2,5%, що індикує про наявність тренду до сповільнення темпів росту глобального ВВП [1].

Додаткову загрозу представляють собою останні тенденції щодо зміни підходів до провадження монетарної політики серед ключових економік світу, націлених на забезпечення керованості інфляційними процесами, що демонструють істотне прискорення протягом останнього року. Зокрема, у 2023 році глобальний показник інфляції досягнув рівня 6,6%, при цьому прогнозний показник 2024 року складає 4,3%. Для порівняння, у 2019 році рівень інфляції у країнах Єврозони склав 1,19%, США – 1,49%, Японії – 0,49%, а у 2023 році значення даних показників істотно зросли до рівня 8,41% (країни Єврозони), 6,26% (США), 2,25% (Японія) [2]. Дані показники свідчать про часткову втрату національними регуляторами відповідних країн контролю над інфляційними процесами, що протягом 2019–2023 рр. продемонстрували багатократне некероване зростання.

Окреме занепокоєння викликає тенденція поступової «ісландизації» («islandization») глобальної економіки, що виявляє себе у активній ескалації торговельних конфліктів, а саме погіршення зовнішньоторговельних відносин між США та Китаєм, введення рестрикційних заходів Німеччиною щодо прийому біженців, впровадження країнами G20 імпорتنних обмежень, що охоплюють у 1,5 рази більші обсяги зовнішньої торгівлі, ніж у попередньому періоді. Поглиблює окреслені кризові явища значне зростання рівня глобальної заборгованості, що досягає більше 177 трлн дол., і вже призводить до

введення країнами обмежень щодо здійснення боргових запозичень (Китай) та встановлення банківських лімітів зростання рівня корпоративної заборгованості (Франція) [3, с. 25].

Більш того, на сьогоднішній день, серед найбільш розвинутих країн світу спостерігається активне перерозподілення внутрішніх видатків розвитку, що напряму пов'язане з початком повномасштабного воєнного вторгнення на території України, ставши поштовхом до мілітаризації розвинутих економік. Прикладом таких процесів є анонсоване подвійне зростання оборонного бюджету Японії у 2024 році до рівня 2%, що складе 105 млрд дол, аналогічна ситуація притаманна Катару, що збільшив свої військові витрати (порівняно з 2010 роком) на 425%. Загалом, описані попередньо процеси сприяють погіршенню економічних очікувань щодо перспективного розвитку світової економіки, як у коротко-, так у довгостроковій перспективі, зокрема, за даними Світового економічного форуму, на основі опитування 12 тис. провідних компаній у 121 країні, у найближчі два роки 13% респондентів очікують подальшу ескалацію наявних кризових явищ, що призведе до катастрофічних наслідків, а близько 69% впевнені у збереженні нестабільних станів розвитку у ключових економіках, численних шоківих явищах та посиленні деструктивних процесів. У десятирічній перспективі щодо першого варіанту розвитку подій впевнені 20% опитаних, другого – 34%, і лише 9% очікують відновлення стабільності та стійкості світової економічної системи [4].

Слід зазначити, що дослідження порушеної проблематики у рамках національної економічної системи, характеризується акселерацією описаних кризових явищ, що зумовлено дією правового режиму воєнного стану та безпосередніми наслідками впливу активних бойових дій на економіку. Саме тому, далі пропонуємо розглянути ключові безпекові проблеми з якими стикається вітчизняний підприємницький сектор в умовах повномасштабної війни [5; 6]:

1. Зниження рівня ділової активності вітчизняного підприємницького сектору. Істотне скорочення параметрів ділової активності вітчизняного підприємництва викликано низкою деструктивних факторів, зокрема, скорочення обсягу платоспроможного попиту; порушення сформованої структури логістичних операцій; необхідність пошуку нових постачальників (унаслідок неможливості виконання попередніми взятих зобов'язань); криза ринку праці унаслідок міграції значної кількості працездатного населення закордон та мобілізації військовозобов'язаних осіб; дисфункціоналізація сформованої системи планування діяльності та прогнозування ризиків.

Окреслена проблема відповідним чином вплинула й на внутрішню специфіку побудови системи ціноутворення господарських структур, при цьому останні набули більшої гнучкості разом із значним зниженням рівнів рентабельності, що було вимушеним кроком в умовах катастрофічного падіння платоспроможного попиту [7, с. 100].

Протягом лютого-березня 2022 року близько 75,3% вітчизняних підприємницьких одиниць повністю припинили роботу, впродовж 2023 року їх кількість знизилася до 8,0%, проте, тим не менш, більш ніж половина підприємств залишаються зупиненими або працюють частково. Примітними є показники індексу активності бізнесу, що у 2023 році досягли позначки 30,76/100, при довоєнному рівні 33,9/100, що свідчить про слабкі темпи відновлення вітчизняного підприємницького сектору та негативні прогнозні очікування підприємців.

2. Фізична руйнація об'єктів інфраструктурного забезпечення реалізації функціональних процесів господарської діяльності. Протягом дії режиму воєнного стану численна кількість вітчизняних підприємств зазнала збитків унаслідок пошкоджень техніко-технологічної інфраструктури, адміністративних будівель або повної руйнації підприємства, унеможлививши тим самим повноцінне функціонування підприємства як господарського суб'єкту.

Статистичні дані щодо самооцінювання рівня збитків отриманих українськими підприємствами впродовж дії воєнного стану становлять більш ніж 85 млрд дол.; протягом 2022 року обсяги збуту товарів скоротилися на 48% (у порівнянні з довоєнним рівнем). Хоча впродовж 2023 року 14,0% підприємств змогли наростити обсяги реалізації, проте лише 9,3% вийшли на довоєнні параметри функціонування.

3. Погіршення поточних показників фінансового стану та зростання потреби у залученні додаткових позикових коштів. Знищення або окупація значної частини вітчизняного промислового потенціалу призвело до фактичного припинення діяльності окремих господарських структур.

Більш того, руйнуванню ринків збуту та сформованих логістичних ланцюгів поставок і як наслідок призвело до каскадної реакції неплатежів, зростання вартості сировини та кінцевої продукції, спровокувавши тим самим внутрішній дефіцит фінансових ресурсів підприємницьких суб'єктів [8, с. 252].

У 2022 році узагальнений показник потреб господарських суб'єктів у додатковому фінансуванні становив 73 млрд дол., при цьому, найбільший рівень затребуваності такої допомоги спостерігався поміж середніх підприємств (близько 195 млрд грн). Під впливом істотного погіршення фінансових показників відбулися масові скорочення персоналу

(1,070 млн ос.) і близько 27% працівників стикнулися із зменшенням зарплатні. Погіршує ситуацію високий показник прихованого безробіття, що на разі оцінюється на рівні 11%. Значних фінансових втрат у рівнях обороту (середній рівень втрат складає 32,5%) вітчизняні підприємства зазнали унаслідок вимушених відключень електроенергії, причому, близько 20% були вимушені зупинити роботу або істотно скоротити масштаб діяльності (60-80% скорочення).

4. Складність розробки та прикладної реалізації процесу релокації підприємницької структури у більш безпечні регіони країни. Оперативно сформовані механізми релокації підприємницьких структур у безпечніші регіони країни характеризувалися неповнотою організаційно-економічних аспектів їх практичної імплементації, що виявилось у поширеності явищ неузгодженості та суперечливості зон відповідальності окремих державних інституцій, матеріальною неготовністю та відсутністю достатнього кадрового забезпечення на рівні регіонів прийому підприємств-релокантів, некерованому спекулятивному рості цін і т.д.

Протягом першої половини 2022 року частка релокованих підприємств (у межах України або за кордон) становила 14,7%, водночас, процедурою релокації не скористалося більша частина підприємницьких структур (81,0%). Галузями-лідерами за кількістю підприємств-релокантів є переважно невиробничі сфери, такі як ІТ – 41,3% та професійні послуги – 26,7%. Найменша кількість релокованих підприємств притаманна сфері транспорту, логістичних послуг, готельного бізнесу та будівництва (більше 90%).

5. Негативні ринкові очікування. Комплексний вплив вищезазначених проблемних аспектів реалізації господарської діяльності в умовах воєнного стану відповідним чином відобразився на рівні економічних очікувань підприємницьких суб'єктів, тим самим поглибивши актуальні питання організації економічної діяльності спричинивши закриття або замороження роботи численної кількості національних та іноземних підприємств.

Актуальні результати дослідження економічних очікувань вітчизняного підприємницького сектору свідчить, що близько 45,5% підприємств планують наростити обсяги діяльності, водночас 28,8% пе-

симістично налаштовані й прогнозують подальше скорочення. Слід зазначити наявність регіональної диференціації у частині економічних очікувань, зокрема найбільш оптимістично налаштованими у питаннях збільшення планових рівнів реалізації є підприємства у центрі (56%) та на заходів (45%) України, а найбільші прогнозні рівні скорочення діяльності очікуються підприємствами сходу (20%) та півдня (17%), більш того близько 20% усіх підприємств цих регіонів не планують відновлювати свою роботу у 2023 році.

Отже, на основі систематизованого переліку ключових проблем забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємницьких утворень в умовах воєнного стану можна стверджувати, що наявна ситуація характеризується комплексністю та високим рівнем загроз серед наявних викликів, потребуючи формування ефективного управлінського інструментарію протидії відповідним ерозійним процесам вітчизняного підприємницького сектору як у розрізі внутрішніх організаційних механізмів, так і у вимірі реформування державної політики підтримки підприємництва.

Висновки. В результаті проведеного дослідження було здійснено ґрунтовний аналіз проблематики забезпечення економічної безпеки підприємницьких структур, як в контексті тенденційних процесів глобального рівня, так і у розрізі проблематики функціонування вітчизняного підприємницького сектору в умовах воєнного стану. У ході дослідження було систематизовано найбільш актуальні проблеми поточного безпекового розвитку підприємницьких суб'єктів, а саме зниження ділової активності; фізичну руйнацію інфраструктурного забезпечення реалізації функціональних процесів господарської діяльності; погіршення поточних показників фінансового стану та зростання потреби у залученні додаткових позикових коштів; проблематика здійснення релокації підприємств; негативні ринкові очікування.

Перспективними напрямками подальших досліджень у даній теоретичній площині є більш глибоке дослідження організаційно-економічного забезпечення протидії безпековим загрозам викликаних тривалою дією режиму військового стану, а також конкретизація відповідного управлінського інструментарію та засобів його практичної імплементації.

Список літератури:

1. Global Economic Outlook. 2023. URL: <https://www.conference-board.org/topics/global-economic-outlook> (дата звернення: 29.09.2023).
2. A long unwinding road OECD Economic Outlook, June 2023. 2023. URL: <https://www.oecd.org/economic-outlook/june-2023/> (дата звернення: 29.09.2023).
3. Competition, Disruption, and Deception Global Trends 2018–2023. 2023. URL: <https://www.kearney.com/service/global-business-policy-council/global-trends/2018-2023> (дата звернення: 29.09.2023).

4. The Global Risks Report 2023 18th Edition Insight Report. 2023. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2023.pdf (дата звернення: 29.09.2023).

5. Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати опитування в січні 2023 року. 2023. URL: <https://cid.center/the-state-and-needs-of-business-at-war-results-of-the-january-2023-survey/> (дата звернення: 29.09.2023).

6. Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати опитування. 2022. URL: <https://cid.center/the-state-and-needs-of-business-in-wartime-survey-results/> (дата звернення: 29.09.2023).

7. Тульчинська С.О., Солосіч О.С. Концептуальні засади забезпечення економічної безпеки підприємництва в умовах воєнного стану. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2022. № 3 (79). С. 97–102.

8. Tulchynska S.O., Solosich O.S. Intellectual economy as an imperative for the development of systems for ensuring the economic security of economic entities. *Економічний вісник Державного вищого навчального закладу «Український державний хіміко-технологічний університет»*. 2023. №1. С. 247–257.

References:

1. Global Economic Outlook. (2023). Available at: <https://www.conference-board.org/topics/global-economic-outlook> (accessed September 29, 2023).

2. A long unwinding road OECD Economic Outlook, June 2023. (2023). Available at: <https://www.oecd.org/economic-outlook/june-2023/> (accessed September 29, 2023).

3. Competition, Disruption, and Deception Global Trends 2018–2023. (2023). Available at: <https://www.kearney.com/service/global-business-policy-council/global-trends/2018-2023> (accessed September 29, 2023).

4. The Global Risks Report 2023 18th Edition Insight Report. (2023). Available at: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2023.pdf (accessed September 29, 2023).

5. The State and Needs of Business at War: Results of the January 2023 Survey. (2023). Available at: <https://cid.center/the-state-and-needs-of-business-at-war-results-of-the-january-2023-survey/> (accessed September 29, 2023).

6. The state and needs of business in wartime: survey results. (2022). Available at: <https://cid.center/the-state-and-needs-of-business-in-wartime-survey-results/> (accessed September 29, 2023).

7. Tulchynska S. O. Solosich O. S. (2022) Kontseptual'ni zasady zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemnytstva v umovakh voiennoho stanu [Conceptual principles of ensuring the economic security of enterprises under the conditions of martial law]. *Naukovyj pohliad: ekonomika ta upravlinnia*, no. 3, pp. 97–102.

8. Tulchynska S. O., Solosich O. S. (2023) Intellectual economy as an imperative for the development of systems for ensuring the economic security of economic entities. *Ekonomichnyj visnyk Derzhavnoho vyschoho navchal'noho zakladu «Ukrains'kyj derzhavnyj khimiko-tehnolohichnyj universytet»*, no. 1, pp. 247–257.